

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК ФАКТОР ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сапа Н.В. (м. Запоріжжя)

Анотації

В статті дається аналіз умов досягнення сталого розвитку, що супроводжується подоланням чисельних явищ дезорганізації, нестійкості, криз. Визначено основні підходи до формування моделі сталого розвитку України. Досліджено роль інновацій у формуванні сталого розвитку України і країн світу в умовах глобалізованого суспільства. Виділені основні можливості та загрози довгострокового сталого розвитку України.

The article analyzes the conditions for sustainable orzvytku accompanied by overcoming numerous factors, disruption, instability, crises. The main approaches to model sustainable development of Ukraine. Investigated the role of the innovations in the formation of sustainable development of Ukraine and countries in a globalized society. Highlighting the main opportunities and threats of long-term sustainable development of Ukraine

Ключові слова:

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ІННОВАЦІЇ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК, ІННОВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ, СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Вступ

Концепція сталого розвитку об'єднує три головні компоненти стійкого розвитку суспільства: економічну, природоохоронну і соціальну. Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів і вживанні природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення сукупного доходу, який забезпечував би збереження сукупного капіталу, за допомогою якого він утворюється. В той же час перехід до інформаційного суспільства породжує структурні зміни сукупного капіталу на користь людства, збільшуючи об'єми нематеріальних потоків фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Вже тепер ці потоки перевищують об'єми пересування матеріальних товарів в сім разів. Розвиток нової «віртуальної» економіки стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й наростанням об'єму інформації і знань, яким надається значення пріоритетного товару. З точки зору екології, стійкий розвиток повинен забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем до відтворення і адаптації до

змін, замість перебування у певному статичному стані або деградації і втрати біологічної різноманітності.

Мета статті

- розглянути основні моделі сталого розвитку;
- визначити механізм формування сталого розвитку сучасного українського суспільства;
- виокремити основні можливості та загрози довгострокового сталого розвитку України.

Обговорення проблеми

Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості суспільних конфліктів. Людина повинна стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Людина повинна брати безпосередню участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті і реалізації рішень, виконувати контроль над їх виконанням.

Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми, плюралізм думок і толерантність у суспільних відносинах, збереження різноманітності культурного капіталу, збереження спадщини не домінуючих культур. Системне узгодження і баланс цих трьох складових – завдання надзвичайно складне. Зокрема, взаємний зв'язок соціальної і екологічної складових призводить до необхідності збереження рівних прав нинішніх і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної і економічної складових вимагає досягнення справедливості в процесі розподілу матеріальних благ між людьми і надання цілеспрямованої допомоги соціально незахищеним шарам суспільства, а взаємозв'язок природоохоронної і економічної складових вимагає вартісної оцінки техногенних впливів на довкілля. Вирішення цих завдань – повинно стати пріоритетною метою для урядів, авторитетних міжнародних організацій і всього прогресивного людства.

Наукове трактування **поняття «сталий розвиток»** є досить широким і неоднозначним. У «Програмі дій XXI століття», прийнятій на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 році «сталий розвиток» визначено як такий, «що не тільки породжує і сприяє економічному зростанню, але і справедливо розподіляє його результати, відновлює навколишнє середовище більш, ніж знищує його, сприяє зростанню можливості людей, а не збіднює їх».

В. Литвинов вважає, що сталий розвиток **утворюють три** компоненти - економічний, екологічний та соціальний. У реалізації сталого розвитку беруть участь три складові суспільства - державні (владні) структури і політики, ділові кола та населення (громадськість), де економічні цілі - стійке економічне зростання - підпорядковані соціальним і екологічним цілям. П. Костюк зазначає, що проблема

сталого розвитку поєднує в собі три важливі взаємообумовлені аспекти - соціально-економічний, природничий та технолого-технічний.

О. Осауленко, посилаючись на те, що в більшості визначень «сталого розвитку» не виділено окремо такий компонент, як «забезпечення інтересів конкретної людини», дає таке визначення: «сталий розвиток - це процес збалансованого економічного і соціального розвитку за умови дотримання екологічних критеріїв, відтворення природного середовища з урахуванням вимог нинішнього і майбутніх поколінь, в інтересах конкретної людини (як особистості) і соціальної системи в цілому».

Існує багато інших визначень «сталого розвитку» суспільства, але, узагальнюючи їх, можна зробити висновок, що сталий соціально-економічний розвиток метасоціальної системи (країни) полягає у стабільному «керованому» зростанні її макропараметрів, які відповідають оптимальній траєкторії її еволюційного розвитку та збалансованому розвитку всіх її підсистем. Він передбачає раціональне поєднання державного регулювання та соціально-економічної саморегуляції, збалансування інтересів усіх членів суспільства з приводу дедалі більших потреб в умовах обмеження ресурсів шляхом відтворення внутрішніх факторів і зовнішніх умов на основі всебічного розвитку інноваційної діяльності та оптимального використання її результатів через ефективне функціонування соціально-економічних інститутів держави і громадянського суспільства.

На основі наукового визначення суті поняття «сталий соціально-економічний розвиток» можна сформулювати основні вимоги до розробки та практичного втілення моделі сталого соціально-економічного розвитку українського суспільства, до яких належать:

1) створення сучасної теоретичної і методологічної бази, здатної забезпечити врахування особливостей розвитку сучасного суспільства як відкритої, самоорганізованої метасоціальної системи, яка розвивається за нелінійними законами та перебуває у стані динамічної рівноваги. Такою теоретичною та методологічною базою може бути лише синергетика;

2) оптимальне поєднання інструментів державного регулювання та способів і методів саморегулювання соціально-економічної діяльності, які відповідають принципам сучасного громадянського суспільства і правової держави;

3) розробка та впровадження інноваційної стратегії розвитку і здійснення активної інноваційної діяльності на всіх рівнях не лише в економічній, соціальній та екологічній сферах, а й у сфері державного управління та місцевого самоврядування, без чого сталий соціально-економічний розвиток забезпечити неможливо;

4) забезпечення збалансованого розвитку території (меза- і мікрорівня) через впровадження інноваційних стратегій науково-

технологічного та територіально-виробничого розвитку регіонів України тощо.

Аналіз сутності й основних характеристик сталого соціально-економічного розвитку переконує, що без цілеспрямованої, ефективної інноваційної діяльності ні створити модель сталого соціально-економічного розвитку, ні забезпечити її функціонування на всіх рівнях метасоціальної системи просто неможливо.

Виокремимо основні можливості та загрози довгострокового сталого розвитку України:

Можливості:

1. Впровадження освітньої реформи.
2. Формування демократичного суспільства.
3. Формування суспільства, яке базується на партнерстві.
4. Ефективна національна безпека.
5. Розвиток необхідної для здорового способу життя інфраструктури.
6. Формування промислової, екологічної, трудової політики.
7. Гармонійне співіснування з природою, відновлення довкілля.
8. Відновлення с/г земель як екологічно стійких регіонів.
9. Розвиток інформаційних і комунікаційних систем, систем поновлюваної енергії.
10. Розвиток взаємовигідних стосунків зі всіма сусідами і геополітичними партнерами.

Загрози:

1. Зростаюча енергетична криза.
2. Зростання протиріч і культурного розлому між представниками різних культурних і релігійних груп.
3. Високий рівень техногенних і природних катастроф.
4. Втрата балансу довкілля, зникнення деяких біологічних видів.
5. Втрата політичної самостійності і розмивання національної ідентичності.
6. Погіршення здоров'я нації.
7. Погіршення демографічної ситуації.

У довгостроковій перспективі стратегічний потенціал України і високий рівень освіти населення дадуть можливість розвивати людський капітал країни, який стане базовою перевагою і головною сильною характеристикою нації. Якщо пріоритетною метою буде виховання конкурентоздатного в світі молодого покоління українських політиків, учених і дипломатів, Україна матиме успіх в першій половині XXI століття.

Належним чином сплановане стратегічне вживання знань, розвиток науки і технології створить покоління українців, які зможуть вивести країну на передові позиції серед країн Центральної і Східної Європи. Стосунки України з Росією, Євросоюзом і Сполученими Штатами

Америку розвиватимуться рівно і позитивно. Для того, щоб скористатися цими можливостями, Україна повинна мати ряд нових сильних характеристик.

Зокрема, дуже важливим є збереження високого людського потенціалу і виведення його на якісно новий рівень. Збереження і відновлення інфраструктури, налагодження високотехнологічного виробництва, вкладення коштів в розвиток високотехнологічних галузей науки, приділення більшої уваги екологічним показникам. В той же час інтенсивний розвиток сільського господарства і вихід на передові позиції по забезпеченню значної частини світу продуктами харчування, а також підвищення ролі і розвиток якісних соціальних характеристик повинні стати запорукою успіху у майбутньому і зробити реалізацію сценарію «швидкого розвитку» реальною.

Виходячи з того, що на сьогоднішній день Україна, відповідно до сценарію «Старі політики» знаходиться в стані внутрішньої хаотичної боротьби, вона ще не визначилася із стратегією свого подальшого розвитку. В світі ефективний діють такі найбільш відомі моделі розвитку, як модель «G 8» (по моделі "G 8" діє клуб країн, сформований під час «холодної війни», який має свої унікальні досягнення і особливості, і які Україні досягти і повторити не під силу) типова для країн Великої вісімки, модель «Єдиний економічний простір», характерна для Росії і країн Євразії і модель «Гармонізоване суспільство» (де вона в найбільшій мірі могла б скористатися своїм головним активом – якісним людським капіталом), властива Скандинавським країнам, Швейцарії, Ісландії і ін.

Інноваційний розвиток можливий лише на основі поєднання інтересів влади і бізнесу, тому що держава може виділити гроші, держава може організувати наукове співтовариство, спрогнозувати розвиток, допомогти збудувати пріоритети, але освоєння грошей, вихід на ринок – це справа бізнесу. Тому приватно-державне партнерство має бути орієнтоване на освоєння наукових технологій. Якби ці трильйони, які пішли на порятунок банківської системи, були б направлені на стимулювання інноваційної активності, сьогодні була б зовсім інша ситуація. Але питання в тому, як направити, як все зв'язати в єдиний механізм. В ході попередньої структурної кризи світової економіки всередині 70-х – початку 80-х років в результаті аналізу його причин був встановлений зв'язок великих депресій, що періодично відбуваються, і довгих хвиль економічної кон'юнктури відкритих М. Кондратеєвим, з глибокими зрушеннями в технологічній структурі економіки. Тоді Г. Меншем була введена формула антикризової політики: нововведення долають депресію. Це не просто красива фраза - вона підтверджена аналізом статистики інноваційної активності за останні 150 років. Багатьма дослідниками було переконливо показано, що вихід з депресій, обумовлених структурними кризами світової економіки, завжди супроводжувався різким підвищенням інноваційної активності. Теорія довгих хвиль в економіці доводить, що вихід і з нинішньої економічної

кризи буде зв'язаний з різким підйомом інноваційної активності і становленням нового технологічного устрою. З цього виходить, що найефективнішою антикризовою мірою було б кардинальне збільшення фінансування науково дослідницької галузі і світове стимулювання інноваційної активності. Саме нововведення і впровадження інновацій здатні здолати депресію.

Важливою проблемою на дорозі втілення концепції стійкого розвитку є формування системи виміру для кількісного і якісного оцінювання цього дуже складного процесу. Головними вимогами до вказаної системи є її інформаційна повнота і адекватність представлення взаємоузгодженої тріади складових стійкого розвитку. У цьому напрямі зараз працюють як відомі міжнародні організації, так і багаточисельні наукові колективи, але її однозначного узгодження поки що не досягнуто. Стійкий розвиток оцінюється за допомогою відповідного індексу в просторі трьох вимірів: економічного, екологічного і соціального. Цей індекс і його просторове розташування характеризує міру «гармонійності» цього розвитку (міра гармонізації стійкого розвитку). Одна з підгруп формування цілісного індексу охоплює два важливі комплексні індикатори: досконалість бізнесу (Business sophistication) і інновації (Innovations).

Україна, яка в кінці 80-х років мала одну з найкращих стартових умов для країн цієї групи, постійно втрачає переваги своєї високотехнологічної економіки, фундаментальної науки, передової освіти, якісного людського капіталу. За останні роки вона впала в рейтинговій таблиці по стійкому розвитку з 47-го місця в 2005 році до 66-го в 2008 р.; по якості життя – до 68 місця в 2010 р.

Принципово важливим є те, що Україна до цих пір знаходиться в стані дискусії з приводу своєї національної ідентичності, вона ще не визначилася з політикою і стратегією власного розвитку. За таких умов найкращі реформи економіки, науки, освіти, інноваційної сфери не дадуть бажаних результатів, оскільки ці реформи є похідними від головного - політичного визначення шляхів розвитку держави. При цьому, для України, яка знаходиться в пошуку свого шляху, дуже важливо не допустити принципових помилок. Ризик полягає в тому, що значно легше віддати перевагу успішному «шаблону», зокрема, ззовні привабливому економічному розвитку, без врахування в єдиній, цілісній моделі екологічної і соціальної сфер. Тим більше, що втілення концепції стійкого розвитку не гарантуватиме швидкого зростання добробуту людей, проте вимагатиме напруженої роботи і консолідованих зусиль політиків, управлінців, учених і усього прогресивного населення України. Ще однією умовою стійкого розвитку є політична воля з боку вищого керівництва держави, щоб пройти цей шлях єдино правильним шляхом.

Криза національної ідеології і стратегії розвитку України, яка затягнулася, може зіграти і позитивну роль. Це роль «чистої сторінки»,

яка дає шанс Україні використовувати краще з придбаного світовою спільнотою. А це досвід гармонізованого, стійкого розвитку суспільства, в якому добробут людей, довкілля, природні ресурси і людський капітал, втілений в досягненнях науки, освіти, передових технологіях і високих моральних цінностей, є категоріями нероздільними, рівнозначними, взаємодоповнюючими і збагачуючими один одного.

У чому ж суть і **зміст інноваційної діяльності**, яка її роль у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку?

Інноваційна діяльність – це цілеспрямований раціональний творчий пошук способів і методів розв'язання найскладніших проблем існування й розвитку природи і суспільства, обґрунтування теоретичних висновків і необхідних практичних дій з розв'язання таких проблем і виконання певних завдань для досягнення поставлених цілей.

Виходячи з того, що будь-яка проблема - це незадоволена потреба чи нереалізований інтерес людини, соціальної групи, нації, держави, інноваційна діяльність у кожному разі спрямована саме на задоволення потреб та інтересів.

Інноваційна діяльність, основою якої виступає інтелектуальний потенціал індивідів, творчих колективів людей, соціальних груп, громадських організацій, державних закладів, за допомогою якого відбувається когерентна та кооперативна взаємодія індивідів і колективів людей у процесі творчого пошуку певних новітніх рішень, відкриття та виготовлення інтелектуального продукту (тобто здійснення інтелектуальної діяльності) для задоволення дедалі більших потреб та інтересів людини і суспільства.

Інтелектуальний потенціал - це сукупність матеріальних, інтелектуальних, фінансових, інформаційних та управлінських ресурсів держави і громадянського суспільства, які задіяні (або потенційно можуть бути задіяними) у процесі розробки, створення та практичного впровадження інноваційного продукту.

У країні, яка має необхідний інноваційний потенціал, інноваційна діяльність та інноваційний розвиток взагалі здійснюються за такими стратегічними напрямками:

1) формування та реалізація стратегії інноваційного економічного розвитку, які здійснюються цілеспрямованою діяльністю органів законодавчої і виконавчої державної влади, Академії Наук, громадських організацій, що виробляють інноваційний продукт.

Необхідно добре усвідомити той важливий факт, що **інноваційна політика** – це діяльність державних органів і самодіяльних організацій громадянського суспільства з визначення, захисту та реалізації потреб та інтересів суспільства у виробленні й використанні інноваційного продукту владними засобами, тобто організацією, регулюванням та контролем інноваційної діяльності й управління нею;

2) формування та впровадження інноваційних стратегій управління на макро-, мезо- та мікрорівнях. Такі стратегії формуються на кожному з

цих рівнів певними суб'єктами інноваційної діяльності: на макрорівні інноваційна стратегія управління формується Верховною Радою, певними президентськими та урядовими структурами, Академією Наук України; на мезорівні - регіональними органами державного управління та регіонального самоврядування, певними науковими закладами регіонального рівня; на мікрорівні - інноваційна стратегія формується органами управління та самоуправління конкретних підприємств, корпорацій, фірм, кооперативів, кластерів, наукових і науково-педагогічних закладів, зокрема й вищої школи України;

3) формування легітимної ідеології реформ на засадах соціально-економічної самоорганізації та принципах оптимальної цілераціональності. Цей напрям інноваційного розвитку дуже складний, він вимагає наявності висококваліфікованих кадрів, які володіють сучасною постнекласичною, синергетичною теорією і методологією пізнання та розвитку. 4) вироблення інноваційного продукту. Цей напрям також вимагає сучасного високого рівня підготовки наукових кадрів, матеріального і фінансового забезпечення науково-дослідницьких та експериментально-випробувальних робіт як у державі в цілому, так і в кожному регіоні. На жаль, в Україні, про що свідчить і не прийнятий Верховною Радою бюджет на 2010 рік, фінансове забезпечення вироблення інноваційного продукту як найважливішого напрямку стратегії інноваційного розвитку української економіки вкрай недостатньо;

5) впровадження інноваційних технологій соціального управління, соціальної самоорганізації та самоуправління. Цей напрям цілком пов'язаний з використанням синергетичної теорії і методології, яка єдино забезпечує розуміння суті особистості та будь-якої соціальної групи як самоорганізованих, самодостатніх, самокерованих соціальних систем з власними потребами, інтересами, здібностями і можливостями їх задовольнити на основі взаєморозуміння, взаємодії та взаємодопомоги з іншими такими системами;

6) інновації управління на мікрорівні, тобто на рівні господарської мікросистеми. Цей напрям передбачає створення кооперативів, кластерів, корпорацій, які були б цілком самокерованими у рамках правового поля держави та здійснювали самоорганізацію і самоуправління на основі науково обґрунтованих кооперативних принципів;

7) формування системи правил, норм, мотиваційних засад і механізмів суспільного схвалення соціально-економічної поведінки індивідів на принципах оптимізаційної цілераціональності. Аналіз переконує, що занепад винахідництва, мотивації до інноваційної діяльності, який відбувся в Україні в останні десять років, зумовлений, з одного боку, кризовим станом економіки перехідного періоду, з іншого недосконалістю правового забезпечення процесу становлення інноваційної економіки. Річ у тому, що створений в Україні протягом

останніх років інститут інтелектуальної власності в цілому відповідає інтересам інноваційної економіки, базованої на ринковій формі господарювання, але національна інноваційна система залишалася до цього часу застарілою, перебувала поза ринковими перетвореннями. Основна частина результатів інтелектуальної, інноваційної діяльності протягом тривалого часу залишалася поза межами нової форми правового захисту.

У зв'язку з цим першочерговою потребою вдосконалення чинного законодавства, що забезпечує функціонування й розвиток інноваційного процесу в Україні, захист інтелектуальної власності, є, розвиток нормативно-правової бази стимулювання інноваційної діяльності, інтелектуальної праці та комерціалізації її результатів.

Інноваційний процес - це творчість багатьох учасників, і кожен з них має свій статус та виконує певну роль. Отже, статусно-рольова структура інноваційного процесу - основа організації, вона мусить бути відносно незалежною від персоналу, тобто організаційний порядок виникає тоді, коли поведінка (самоорганізація та самоуправління) диктуються статусом і роллю соціальних суб'єктів - учасників інноваційного процесу.

Висновки

Будь-яка організація передбачає наявність певної керівної інстанції, яка має справи не з конкретними індивідами, а з ролями та статусами і здатна регулювати діяльність організації управлінням статусно-рольовими одиницями (суб'єктами), які у будь-яких умовах, зокрема в інноваційних процесах, діють як самоорганізовані, самокеровані соціальні мікросистеми. Д. Зезюлін на основі аналізу інноваційного процесу стверджує, що серед учасників цього процесу домінують не державні заклади, а представники малого та середнього бізнесу, створюючи нові перспективні технології і, додамо, зміцнюючи інноваційний потенціал країни. Серед потенційних споживачів новітніх технологій також переважна більшість російських промисловців і підприємців. Учасники інноваційного процесу і споживачі інноваційного продукту є або окремими взаємопов'язаними самоорганізованими, самокерованими одиницями, або представляють певні самоорганізовані, самокеровані соціально-економічні структури, тобто соціально-економічні утворення, які безумовно зацікавлені у розвитку і використанні новітніх технологій та зміцненні інноваційного потенціалу країни, який єдино здатний забезпечити високу конкурентну спроможність промисловості, розвиток соціальної та економічної сфер, освіти і науки, і саме цим забезпечити подальший розвиток інноваційного процесу та зміцнення інноваційного потенціалу країни.

Перспективи подальших досліджень

- формування парадигми антикризового державного управління, направленою на формування політики сталого розвитку сучасного українського суспільства.

Джерела

1. Воронкова В.Г. Теоретичні засади управління інноваційним процесом в Україні / Вісник Національного університету „Львівська політехніка. Проблеми економіки та управління”, № 628.- 2008.- С. 417-423.
2. Бауман Зигмунд. Глобализация для человека и общества / Пер. с англ. - М.: Издательство «Весь мир», 2004.- 188 с.
3. Згуровский М.З., Гвишиани А.Д.. Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности жизни людей (2005-2007/2008 годы). – К.: Издательство «Политехника», 2008. – 331с.
4. Zgurovsky M.Z., Pankratova N.D. System Analysis: Theory and Applications. - Springer, 2007.- 448 p.
5. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри / За ред. С.І. Юрія, Є.В. Савельєва.- К.: Знання, 2007.- 595 с.
6. The Global Competitiveness Report, 2007-2008, <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/index.htm>

Стаття надійшла 26.10.09 р.